

نقش کاروانسراها در سیر زندگی ایرانیان

۲۴ تیر ۱۳۹۳ ساعت ۱۷:۰۰

از زمان های کهن تا روزگار پهلوی اول، کاروانسراها نقش مهمی در سیر زندگی ایرانیان و روابط و تعامل اجتماعات گوناگون فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، آیینی، اعتقادی و... داشته اند.

هنگامی که تنها وسیله رفت و آمد پای پیاده یا استفاده از چهارپا بود، طی کردن مسیرهای طولانی و صعب العبور برای خرد و کلان به وجود منازلی وابسته بود که در مسیر راه های ارتباطی قرار داشت که این منازل پل ارتباطی با منزلی دیگر تا رسیدن به نقطه هدف بود.

این منازل امکانات ناچیزی داشتند که در مواردی توسط افراد و مسافران یا کاروان هایی که از شهری به شهری و از دیاری به دیار دیگر می رفتند فراهم می شد و رونق این کاروانسراها بستگی به میزان تردد مسافران و کاروان ها داشته چه کاروانسرای که پر تردد می بود بالطبع دارای امکانات بیشتر و بهتری نسبت به کاروانسرای مشابه با تردد مسافران کمتر می داشت. اما شکل و ساختار کاروانسراها از جهت ساختمان، به شکل پیش آمده و در چهار جهت دارای در برای ورود و خروج کاروانیان بوده که با در ورود و خروج کالاها و چهارپایان تفاوت داشت و در وسط ساختمان آن اکثرا گنبدی وجود داشت که بهترین نقطه بنای کاروانسرا محسوب شده و این گنبد دارای بادگیرهایی بود که در مواقع گرم سال موجب خنکی و محلی برای فرار از گرمای تابستان و پناهگاهی برای کاروانیان جهت رستن از گرمای شدید بوده است.

کاروانسراها از بیرون مکعبی شکل بوده که دو یا سه پا بلندتر از زمین ساخته شده است، در خارج بنا در سراسر طول دیوارها پلکانی ساخته اند که در عین حال آخور حیوانات نیز بود، برای داخل شدن به ساختمان باید از این پلکان بالا رفت در هر یک از اضلاع چهارگانه ساختمان هفت، هشت گنبد قرار گرفته بود که از هر چهار در اصلی بدان وارد می شدند. تالار، عمومی است و همه می توانند برای خنک شدن و استراحت از آن استفاده کنند.

در گذشته بهترین شیوه مسافرت و حمل مال التجاره و در کمال نقل و انتقال از نقطه ای به نقطه دیگر، همراهی با کاروانیان بود، چون در میان کاروانیان از هر طایفه و سن و سال وجود داشت لذا کاروانسراها در بین راه و حتی داخل شهر بهترین و مناسب ترین موقعیت برای تجدید قوای مسافران و آمادگی ایشان برای طی منزل بعدی را فراهم می آورد تا مسافر خسته آبی به صورت زده و وضویی ساخته و به مسائل شخصی بپردازد.

کاروانسراها بهترین پناهگاه شبانه و حتی روزانه برای امنیت کاروانیان محسوب می شد، چنانچه به رسم کاروانیان و برنامه ریزی کاروانسالاران که هدایت کاروان های بزرگ یا کوچک را بر عهده داشتند باید تا شب نشده و تا غروب خورشید خود را به منزل

بعدی که لاجرم کاروانسرای بی بین منزلی می بوده برسانند تا از حمله احتمالی دزدان و راهزنان و حیوانات درنده در امان بوده و مال و جان به عبث نوازند.

همچنین کاروانسراهای شهری در داخل شهرها در مواقعی نیز انبار مایحتاج عمومی محسوب شده و گهگاه مکانی برای مبادله و عرضه کالاها و بده بستان های تجاری بازرگانان و بازاریان بوده و حتی فضایی برای کسب و کار در روزگاران گذشته محسوب می شد.

در این مکان ها مبادلات فرهنگی و اطلاعات و آگاهی های روزمره میان نقاط مختلف کشور انجام می گرفت چنانچه در برخورد چند کاروان در کاروانسرای اخبار مختلف مابین کاروانیان مبادله می شد، مانند عزل و نصب وزیر یا اسیری یا فوت فلان تاجر یا داروغه یا کم و زیاد شدن قیمت یک یا چند کالا و...

در کل می توان گفت کاروانسراها پل ارتباطی مابین جوامع و اجتماعات گوناگون موجود در کشور و در میان توده مردم بودند که البته امرا و حکام نیز از این اخبار توسط ماموران خود آگاه می شدند. همچنین در شب های طولانی در همین کاروانسراها توسط سالخوردگان، علما و فضلا به رسم دیرین ایرانیان قصه ها و داستان هایی نقل می شده که علاوه بر گذراندن وقت و سرگرمی دارای مضامین حکمی و پندهای اخلاقی و ایضا گوشزدهایی برای مسافریان جوان یا ناوارد داشته که این امر سینه به سینه از زمان هایی قبل تا به گذشته نه چندان دور ساری و جاری بوده است.

کاروانسراها در مواقعی نیز چاپارخانه های منازل محسوب می شدند چنانچه در این مکان ها ماموران دولتی و حتی اشخاص عادی و متمکن می توانستند اسبان خود را تعویض کرده یا اسبان و مرکب جدید به جای مرکب بیمار و سقط شده فراهم کنند. این مکان موقعیتی را فراهم می کرد تا بیماران در راه مانده و غریب در این امکان تا بهبودی تام سکنی گزیده و گهگاهی نیز پزشکی در صورت امکان بر بالین مرضا حاضر و به مداوا می پرداختند.

چون ساختار کاروانسراها طوری بوده که یا در نزدیکی رودخانه یا دارای چاه آب و آب انبار در مناطق خشک و کویری که در موسم بارانی به ذخیره آب می پرداختند ساخته می شدند و نیز مورد استفاده عموم مردم و مسافران از هر نقطه ای بود، لذا اکثر کاروانسراها در ایران هبه و وقف مومنان و پرهیزکارانی بود که برای غربا و مسافران تهیه دیده می شد و در مواقعی نیز دیده می شد که امرا و حکام از این کاروانسراهای پر رونق که وقف عام بودند مالیات دریافت می کردند، اما می توان گفت کاروانسراهای ایرانی قاطبه آن مردمی و توسط مردم اداره می شد و چندان توجه و حمایتی از طرف حکام به آن انجام نمی گرفت مگر پادشاه یا امیری عادل به این امر بذل عنایتی می کرد مانند شاه عباس صفوی که خود دستور ساخت کاروانسراهای متعدد در ایران به فاصله منازل مشخص را صادر کرد که به کاروانسراهای عباسی معروف و مشهور است که در چند سفر پیاده از اصفهان تا مشهد به همراه شیخ بهایی امر به ساخت این کاروانسراها داده تا غربا و مسافریان و کاروان ها دارای سرپناه شاهی باشند. وجود کاروانسراهای متعدد و پر تردد در شهرها موجب رونق اجتماعی و اقتصادی و گسترش آن و در نتیجه ایجاد و ایجاب بازارهای سنتی در شهرهایی مانند تبریز، اصفهان، شیراز، تهران و... شده و نیز این امکان در شهرهای بزرگ مرکزی برای واردات و صادرات کالاها مورد نیاز اقصى نقاط ایران بوده است.

حتی با ایجاد و ایجاب کاروانسراها در مسیرهای مختلف و منزلگاه های متعدد مانند کاروانسراها در مسیر جاده ابریشم یا مسیر های طولانی مابین ممالک اسلامی به خصوص در مسیر ایران به عراق و مکه و ایران به قسطنطنیه (ترکیه فعلی) و شامات از نمونه های بارز اهمیت این گونه از امکان در میان شرقیان و بخصوص ایرانیان داشته است و از این طریق تبادلات اجتماعی و اقتصادی در

جوامع مسلمین فراهم می شده است.

در کل وجود و ساختار فرهنگی و نیاز اجتماعی این نوع از مکان تحت عنوان کاروانسرا امکان و جرأت ایجاد ساختار تبادلات گوناگون در کشور پهناور ایران و در مسیرهای خطرناک و دشوار در اقلیم های مختلف و فصول متغیر آب و هوایی را برای مردم این سرزمین کهن مهیا و ممکن می نمود، و باز وجود این گونه از مکان ها میراث های کهن و والای اخلاقی که در طول سفرهای متعدد برای افراد فراهم می آورد از نسلی به نسلی و از فرهنگی به فرهنگ دیگر منتقل می نمود که حفظ میراث ماندگار فرهنگی اجتماعی کاروانسراها در شهرها و منازل بین راهی ضمن ایجاد امکانات و تجهیزات به روز در شکل و ساختار سنتی می تواند یکی از هزاران نکته از میراث معنوی و فرهنگی کشور پاک ایران زمین باشد و در بحث جذب گردشگری داخلی و خارجی از سرمایه ها و میراث گرانبهای این مرزو بوم محسوب می شود.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۲۷۵۵۴/نقش-کاروانسراها-سیر-کاروانسراها-نقش>